

Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen

*De Denktank: Sociale media en
problematische jeugdgroepen*

auteur: Jan Dirk de Jong

In opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie

RBOND

ONDERZOEK & ADVIES

Inhoudsopgave

Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen	5
1. Inleiding	6
2. Sociale media als virtuele pleegomgeving	7
2.1 Welke risicojongeren gebruiken sociale media?	7
2.2 Wat voor sociale media gebruiken deze risicojongeren?	8
2.3 Waar gebruiken deze risicojongeren sociale media?	8
2.4 Hoe gebruiken de risicojongeren sociale media?	9
2.5 Waarom gebruiken risicojongeren sociale media?	10
3. Sociale media als virtueel onderzoeksterrein	10
4. Sociale media als gebied voor een virtuele aanpak	11
4.1 Repressie	11
4.2 Preventie	12
5. Slotopmerking	13
6. Het Jongerenpanel	13
6.1 Nuances en inzichten virtuele pleegomgeving	13
6.2 Nuances en inzichten virtueel onderzoeksterrein	14
6.3 Nuances en inzichten virtuele aanpak	14
7. Literatuur	15
Bijlage	
De Denktank: Sociale media en problematische jeugdgroepen	16
Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen en de Denktank	16
De opzet van de Denktank	16
Het Jongerenpanel	17
Denktank I: Sociale media en problematische jeugdgroepen	18

Ministerie van Veiligheid en Justitie

Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen

De Denktank: Sociale media en problematische jeugdgroepen

Datum: 3 juni 2013
Tijd: 15:00-17:30
Locatie: Bushuis (UvA), Amsterdam

- Aanwezig:**
1. Trees Pels (hoogleraar pedagogiek, Vrije Universiteit Amsterdam)
 2. Robby Roks (criminoloog, Erasmus Universiteit Rotterdam)
 3. Mieke van Heesewijk (expert social media, Netwerk Democratie)
 4. Arnoud Grootenboer (projectcoördinator social media, Politie)
 5. Abid Tounssi (justitiële instelling, Amsterbaken)
 6. Hicham Darif (jeugdhulpverlening, Spirit!)
 7. Otto Schildknecht (aanpak overlast, Futuro)
 8. Jan Dirk de Jong (criminoloog en voorzitter Denktank, Rebond)
 9. Etienne van Koningsveld (projectleider actieprogramma, Ministerie van Veiligheid en Justitie)
 10. Renee Siep (actieprogramma, Ministerie van Veiligheid en Justitie)

Onderwerp: Sociale media en problematische jeugdgroepen

1. Inleiding

Binnen het Actieprogramma Problematische Jeugdgroepen¹ van het Ministerie van Veiligheid en Justitie is gevraagd een Denktank te formeren. Daarin worden belangrijke vraagstukken met betrekking tot de aanpak van overlast en jeugdcriminaliteit, voorgelegd aan een gezelschap van 7 experts uit diverse relevante werkgebieden en wetenschappelijke disciplines. Deze 7 experts worden aangevuld met de voorzitter van de Denktank (criminoloog, gespecialiseerd in jeugdcriminaliteit in groepsverband) en twee medewerkers van het Ministerie van Veiligheid en Justitie (actieprogramma). Afhankelijk van het onderwerp is de invulling van de Denktank vastgesteld in overleg met het Ministerie.

Het onderwerp van de eerste Denktank is *sociale media en problematische jeugdgroepen*. Ter voorbereiding van de discussie is een drietal deelonderwerpen en bijbehorende vragen verspreid: (1) sociale media als een *virtuele pleegomgeving* waar overlast wordt veroorzaakt, criminaliteit wordt gepleegd of delinquent gedrag in de hand wordt gewerkt, (2) sociale media als een *virtueel onderzoeksterrein* voor problematische jeugdgroepen en de aanpak van overlast en jeugdcriminaliteit, en (3) sociale media als mogelijkheid voor een *virtuele aanpak* waarin repressief en preventief kan worden opgetreden om overlast en jeugdcriminaliteit verder terug te dringen. Niet alle deelonderwerpen en niet alle bijbehorende vragen zijn in de Denktank aan bod gekomen. Dat is ook niet het uitgangspunt geweest van de discussie. De experts is gevraagd om vooral zelf essentiële vragen, discussiepunten en stellingen aan te dragen met betrekking tot het onderwerp van deze Denktank (al dan niet geïnspireerd door de vooraf verzonden deelonderwerpen en vragen). Dit leverde een vruchtbare discussie op basis van theoretische kennis en vooral veel inzichten vanuit de praktijk. Daarbij is de duur van twee uur voor de deelnemers van de eerste Denktank als kort ervaren.

Hieronder wordt verslag gedaan van de inhoud van deze discussie en de opbrengsten van de Denktank. Daarbij wordt niet steeds vermeld wie precies wat heeft gezegd en vanuit welke discipline. Ook is niet in chronologische volgorde opgeschreven hoe het twee uur durende gesprek is verlopen. Het verslag van de discussie is geordend op basis van de drie deelonderwerpen (waarbij sommige uitvoeriger aan bod zijn gekomen dan andere). Ten slotte wordt afgesloten met enkele slotopmerkingen en een literatuurlijst voor meer achtergrondinformatie.

¹ Het Actieprogramma Problematische Jeugdgroepen is op 13 juni 2013 officieel afgesloten met een werkconferentie. Het programma wordt doorontwikkeld tot eind 2014 en zal verder gaan onder een nieuwe naam: *Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen*.

2. Sociale media als virtuele pleegomgeving

Dat (nieuwe) sociale media overwegend positief worden gebruikt als het gaat om aanvaardbare of zelfs gewaardeerde jeugdgroepen, is evident. Deze Denktank gaat echter over het gebruik van sociale media in relatie tot problematische jeugdgroepen. Dat baart het Ministerie van Veiligheid en Justitie zorgen. Maar ook in deze discussie kan sprake zijn van ‘positief’ gebruik van sociale media in relatie tot risicojeugd, bijvoorbeeld wanneer sociale media bijdragen aan een beter begrip van problematische jeugdgroepen (onderzoek) of een effectievere aanpak van overlast en jeugdcriminaliteit (repressie én preventie). Hieronder wordt eerst gesproken over het ‘negatieve’ gebruik, namelijk door te kijken naar sociale media als een *pleegomgeving* voor risicojongeren uit problematische jeugdgroepen. Later wordt er ook stil gestaan bij het positieve effect. De experts hebben in de onderlinge discussie veel informatie gedeeld vanuit hun verschillende disciplines. Deze gegevens zijn ingedeeld door de volgende vragen kort te behandelen: wie, wat, waar, hoe en waarom?

2.1 Welke risicojongeren gebruiken sociale media?

Net als andere jongeren gebruiken *risicojongeren* diverse sociale media (al dan niet in relatie tot het feit dat ze deel uitmaken van problematische jeugdgroepen). Op basis van leeftijd, intelligentieniveau en ervaring in een mogelijke criminele carrière is er een voorlopig onderscheid te maken in ‘zichtbare’ beginners en meer ‘ondergrondse’ gevorderden.

Beginners zijn de risicojongeren die ongeveer vanaf hun 12e levensjaar (maar waarschijnlijk in de nabije toekomst ook steeds jonger) actief worden op sociale media via hun mobiele telefoons en computers (o.a. email, sms, ping, Whatsapp, Facebook, Twitter). Tot ongeveer hun 16^e jaar (of soms wat ouder) zijn deze risicojongeren vooral bezig om zichzelf te profileren op internet als een ‘stoere’ jongere (soms als onderdeel van een bekende kwetsbare achterstandsbuurt of een problematische jeugdgroep of –bende die meestal nog is geclassificeerd als ‘hinderlijk’ of ‘overlastgevend’). Daarbij hebben sommige risicojongeren weinig besef van de gevolgen en de openbaarheid van deze communicatie (in het bijzonder degenen met weinig intelligentie of zelfs een laag verstandelijke beperking). Naast zelfprofilering gebruiken deze jongeren sociale media om te communiceren met andere (risico)jongeren, informatie te delen, afspraken te maken, handelswaar aan te bieden en soms om dreigementen te uiten.

Gevorderden onder de risicojongeren (o.a. de stelselmatige jonge daders) zijn wat ouder, (soms) wijzer en hebben meer ervaring opgedaan met de gevolgen van deze manier van virtueel handelen. Een aantal van hen leert hierdoor om sociale media anders, minder of helemaal niet te gebruiken. Vanwege hun meer gevestigde reputatie als ‘zware jongen’ hoeven zij zich niet meer zo nodig te profileren langs deze weg. In de woorden van een expert: “*carrièrecriminelen* twitteren niet meer over hoe ‘gangster’ (stoer) ze zijn.” Ook zijn ze beter op de hoogte van de risico’s van deze vorm van communicatie met betrekking tot hun pakkans. Zij beperken zich meer tot een minimale berichtgeving die hun directe belangen (of die van hun handlangers) niet schaadt. Tijdens ontmoetingen houden jonge criminele kopstukken daarmee ook rekening door telefoons of andere elektronica te verzamelen en batterijen of SIM-kaarten te verwijderen (met betrekking tot mogelijke audio- of video-opnames of locatievoorzieningen die leiden tot opsporing).

Doorgewinterde criminelen uit de criminele samenwerkingsverbanden waarmee de jonge carrièrecriminelen in contact staan, maken soms nog wel gebruik van het internet om criminaliteit te plannen, te plegen of te faciliteren. Maar zij doen dat niet of nauwelijks door gebruik van *transparante* sociale media waardoor zichzelf en hun activiteiten openbaar worden gemaakt. Hun internetgebruik neemt doorgaans *onzichtbare* vormen aan (zoals anonieme TOR-netwerken of verborgen websites op Deep Internet). Of zij gebruiken de expertise van ICT-experts (hackers) om inloggegevens te bemachtigen of een beveiligings- en transportsysteem te verstoren (door zelfgemaakte software te installeren). Voor zover deze doorgewinterde criminelen nog wel sociale media gebruiken, is het vaker een afgeschermd omgeving of versleutelde dienstverlening (o.a. Whatsapp, Skype of Viber).² Ook verloopt onderlinge berichtgeving in codetaal of in een virtuele sociale omgeving waarin niet is te achterhalen voor wie van de deelnemers een bepaald bericht is bedoeld. Ten slotte maakt men tijdelijke en valse accounts aan binnen sociale media om een bericht (email, sms, ping, whatsapp of tweet) te verzenden (en die account vervolgens weer te sluiten).

De bovenstaande kennis van experts over het gebruik van sociale media door verschillende categorieën risicojeugd heeft hoofdzakelijk betrekking op delinquente *jongens*. Voor delinquente meisjes geldt naar verwachting echter hetzelfde (die zijn minder zichtbaar in overlast en jeugdcriminaliteit, maar kunnen wel degelijk een belangrijke rol spelen).³ Ten slotte is het de ervaring dat van de *allochtone* groeperingen die oververtegenwoordigd zijn in de overlast- en jeugdcriminaliteitscijfers, de risicojongeren van Antilliaanse afkomst meer en explicieter gebruik maken van sociale media dan de risicojeugd van Marokkaanse afkomst. De jongere 'Antilliaanse' criminele jeugd plaatst vaker foto- en filmmateriaal op het internet waarbij opscheppen over specifieke misdaden (o.a. ernstige mishandelingen) en expliciet drugs, wapens en crimineel werktuig tonen.

2.2 Wat voor sociale media gebruiken deze risicojongeren?

Tegenwoordig zijn diverse vormen van sociale media beschikbaar en er komen steeds nieuwe bij. Afhankelijk van het computersysteem en vooral het type telefoon kunnen jongeren snel en goedkoop (of zelfs gratis) gebruik maken van deze sociale media. Op een telefoon van Blackberry kunnen jongeren elkaar bijvoorbeeld gratis Ping-berichten sturen en via een iPhone of Samsung Galaxy is dit meestal een Whatsapp-bericht. Bepaalde vormen van (gratis) sociale media genieten tijdelijk de voorkeur onder de jeugd en deze ontwikkeling is voortdurend in beweging. Jongeren zijn overgestapt van Hyves naar Twitter, Facebook en Instagram. Nu lijken deze podia weer te worden vervuild voor Whatsapp, Snapchat en Path. Ook deze platforms zullen in de loop der tijd weer plaats maken voor nieuwe. Het is zaak om in de gaten te houden welke vormen van sociale media populair zijn onder de (risico)jeugd, zodat de doelgroep niet uit het oog wordt verloren wanneer zij weer van platform wisselen.

2.3 Waar gebruiken deze risicojongeren sociale media?

In principe kunnen jongeren die beschikken over een mobiele telefoon met internetverbinding (abonnement of Wifi) *overal* gebruik maken van sociale media en voortdurend (gratis) berichten sturen: thuis, op straat, op het schoolplein, op de sportclub en in de bioscoop. Het gevolg is dat jeugd nog sterker dan voorheen (de tijd

² 'Maffia gebruikt Whatsapp en Skype.' In: *Nu.nl* (27 juni 2013, internet)

³ 'Het grootste probleem: meidenvenijn.' In: *NRC Handelsblad*, 1 juni 2013.

van mobiel bellen en sms-berichten sturen met een abonnement of beltegoed is voorbij) continu verbonden is, ook de risicojeugd die onderdeel uitmaakt van problematische jeugdgroepen. Daarnaast maakt jeugd ook nog gebruik van computers: thuis, op school, in de openbare bibliotheek en in internetcafés. Een van de experts geeft aan dat de risicojeugd in detentiecentra ook gebruik weet te maken van sociale media om diensten van criminele vrienden in te schakelen of slachtoffers te bedreigen (door mobiele telefoons binnen te laten smokkelen of via vergrendelde computers toch bepaalde websites te bezoeken).

2.4 Hoe gebruiken de risicojongeren sociale media?

In eerste instantie gebruiken risicojongeren sociale media net als andere jeugd voor sociaal verkeer en identiteitsvorming (zie ook 2.1 en 2.5). Maar risicojongeren kunnen sociale media ook gebruiken voor ongewenst en strafbaar gedrag. Met betrekking tot *overlast* (ook bij een voetbalwedstrijd of nieuwjaarsviering) kunnen sociale media worden gebruikt om op te roepen tot collectieve onrust, opstand of zelfshappen (Johannink, Gorissen & van As, 2013). Al blijkt uit de bevindingen van de Commissie 'Project X' Haren dat face-to-face interactie daarbij uiteindelijk een grotere rol kan spelen in het uit de hand lopen van situaties waar groepen (risico)jeugd zich verzameld.

Met betrekking tot *criminaliteit* wijzen de experts van de Denktank op het onderscheid in de context en aard van strafbaar gedrag en het gebruik van sociale media. Met name jonge en onervaren risicojeugd gebruikt sociale media vooral om op te scheppen over risicogedrag en (gewelds)delicten (ook door filmpjes te plaatsen op Youtube). Zij berichten bijvoorbeeld over getuigenissen van of hun eigen actieve rol in waaghalzerij, verkeersovertredingen, vernielingen, drugsgebruik en vechtpartijen (en in mindere mate straatroof, inbraak of drugshandel). Daarnaast gebruiken zij sociale media om personen ernstig te beledigen (ook politieambtenaren) of met geweld te bedreigen (in relatie tot pesten en ruzies). Risicojeugd die sociale media op deze manier gebruikt zal hoofdzakelijk tot doel hebben om zichzelf te profileren als stoere 'gangster' en onderdeel van een voor hem/haar aantrekkelijke problematische jeugdgroep, zonder dat duidelijk hoeft te zijn in hoeverre hij of zij ook daadwerkelijk betrokken is bij het strafbare gedrag of bij die groep (tenzij sprake is van bekende kopstukken).

Risicojeugd kan sociale media echter ook gebruiken om ernstige delicten te plegen of het plegen van deze delicten te faciliteren. De voorbeelden die experts noemen zijn vooral *heling* en de handel in *verdovende middelen*. Via sociale media worden de illegale waren aangeboden, prijsafspraken gemaakt en de overdracht geregeld. De risicojeugd schijnt vooral het 'pingen' (via een Blackberry) hiervoor te gebruiken. Ten aanzien van delicten als *autodiefstal* of *woninginbraak* wordt schijnbaar minder expliciet gebruik gemaakt van sociale media, hooguit om ergens af te spreken en een locatie of informatie door te geven (maar dit is zonder de juiste context van berichtgeving niet gemakkelijk te interpreteren). De activiteiten van *loverboys* (moderne pooiers) in relatie tot sociale media worden wel expliciet benadrukt door de experts: ook via deze weg leggen en onderhouden daders contact met (potentiële) slachtoffers, niet alleen om jonge meisjes te verleiden maar ook om hen te intimideren en te chanteren (met belastend beeldmateriaal). Ten slotte benadrukt een expert het riskante gebruik van sociale media in jeugdgevangenissen: zowel het stelselmatig bedreigen van getuigen, als een incidentele (gewapende) vluchtpoging van een gedetineerde criminele jongere die via sociale media is opgezet.

2.5 Waarom gebruiken risicojongeren sociale media?

Sommige risicojongeren gebruiken sociale media als instrumenteel hulpmiddel in het organiseren van overlastgevende of criminele activiteiten (zie 2.1 en 2.4). Maar net als de meeste andere jongeren gebruiken (jonge) risicojongeren sociale media hoofdzakelijk om te communiceren en in het bijzonder om zichzelf te manifesteren: hun levenswandel openbaar maken, hun identiteit ontwikkelen en hun ervaringen delen. Via sociale media willen deze jongeren gezien worden, erbij horen en erkenning of waardering (status) krijgen voor hoe 'stoer' (goed) en hoe bijzonder (uniek) ze zijn. De bevestiging voor hun geëtaleerde delinquente gedrag en de verzilvering van hun status op sociale media is het aantal positieve reacties zoals 'likes', 'retweets' en 'comments' (waarvan de laatste vorm ook een negatieve lading kan hebben).

Deze algemeen menselijke behoefte van risicojongeren om (onder meer) via sociale media aan te sluiten bij andere jeugd en geaccepteerd te worden als mens, maakt twee aanvullende opmerkingen van belang. De opmerkelijke hoeveelheid risicojongeren met een verstandelijke beperking (LVB) is doorgaans gevoeliger voor signalen van bevestiging en erkenning van andere leeftijdsgenoten, dan jeugd normaal gesproken al is. Zij voelen zich meer buitengesloten, onbegrepen en 'anders' vanwege hun stempel als 'verstandelijk beperkt'. Deze gevoeligheid kan zijn uitwerking hebben in de onderlinge communicatie via sociale media wanneer zij de lading van berichten anders interpreteren dan ze bedoeld zijn of zwaarder opvatten dan andere jongeren zouden doen. Een extra gevoeligheid voor (digitale) groepsdruk is ook gesignaleerd bij jongeren met een allochtone afkomst (in het bijzonder 'Marokkaans' of 'Antilliaans'). De gedeelde gevoelens van minderwaardigheid en uitsluiting waar zij mee kampen zijn het gevolg van de stigmatisering en discriminatie zoals zij die ervaren in hun sociale omgeving.

3. Sociale media als virtueel onderzoeksterrein

Het tweede deelonderwerp dat (kort) aan bod komt in de Denktank is sociale media als terrein van onderzoek naar risicojeugd en problematische jeugdgroepen. Aan dit deelthema is naar verhouding minder tijd besteed dan aan het voorgaande. Men is het erover eens dat sociale media (en internet in bredere zin) een vruchtbaar terrein vormen om te zien wat leeft onder jongeren en ook de invloed van mondiale jeugdculturen in de gaten te houden (waaronder 'geromantiseerde' criminele jeugdculturen, zoals die van sommige jeugdbendes uit Noord- en Zuid-Amerika). Het gebruiken van data uit sociale media als onderzoeksmateriaal om risicojeugd in groepsverband beter te begrijpen, is echter vooral ook problematisch. De berichten die door individuele (risico)jongeren worden geplaatst en die betrekking hebben op een (problematische) jeugdgroep, zijn alleen qua inhoud niet goed te duiden zonder meer kennis van de afzender, de sociale context en het groepsverband waar de afzender zich toe zegt te verhouden. Daarnaast is het taalgebruik op sociale media vaak uniek en groeps-eigen waardoor verdere problemen in de interpretatie kunnen ontstaan.

Om berichten op sociale media die betrekking hebben op overlast of jeugdcriminaliteit van een individu of een groepsverband te kunnen duiden, is meer informatie nodig dan het bericht alleen. Zonder informatie is niet goed te bepalen wat het bericht betekent en hoe serieus de informatie is. Bovendien zijn veel berichten 'vaag' in de betekenis dat slechts zaken worden geïmpliceerd of verwachtingen worden uitgesproken, al dan niet in een voor buitenstaanders onduidelijke taal waarbij dezelfde (virtuele of straattaal)woorden

afhankelijk van de context een andere betekenis krijgen. Daarnaast zijn er jonge ‘keyboard gangsters’ die in het echt geen deel uitmaken van de problematische jeugdgroep waar zij zich via sociale media mee identificeren. Zij kunnen zich in de berichtgeving van een lokale problematische jeugdgroep mengen, terwijl zij zelf een heel eind verderop wonen en geen overlastgevend of crimineel gedrag vertonen in relatie tot deze groep (behalve het ‘bangen’ op internet).

Een expert van de Denktank wijst op het belang om verschillen in de virtuele presentatie van (risico) jongeren online en hun werkelijke rol binnen een problematische jeugdgroep in de echte wereld, goed voor ogen te houden. Daarentegen is het wel mogelijk om reeds bekende leden van jeugdgroepen te volgen via sociale media en kan dit veel waardevolle informatie opleveren (inhoudelijke berichten, sociale relaties tussen verschillende risicjongeren en foto- of filmmateriaal). Inmiddels is over deze vorm van materiaalverzameling voor wetenschappelijk onderzoek naar problematische jeugdgroepen gepubliceerd in Nederland (Roks, 2012). Ook in Engels en Amerikaans onderzoek naar jeugdbendes is in toenemende mate aandacht voor hun internetgebruik, onder meer met betrekking tot rekrutering, identiteitsvorming, informatie-uitwisseling, conflicten en criminele activiteiten (Densley, 2013; Pyrooz, Decker & Moule, 2013).

4. Sociale media als gebied voor een virtuele aanpak

Het derde deelthema van de Denktank is het benutten van sociale media in de aanpak van problematische jeugdgroepen. Aan dit deelthema is naar verhouding ook minder tijd besteed in de discussie. De experts hebben eerst gesproken over de mogelijkheden met betrekking tot repressie en in de resterende tijd kwamen (te) kort de kansen voor preventie aan bod.

4.1 Repressie

Ten aanzien van de repressie in de aanpak is dezelfde vraag opgeworpen als bij het tweede deelthema (onderzoek): welke berichten op sociale media moet je serieus nemen op basis van welke criteria en hoe moeten deze berichten worden geïnterpreteerd (met behulp van welke aanvullende kennis van de betrokkenen en hun groepsverband)? Qua opsporing wordt ook de vraag gesteld hoe bepaalde signalen uit diverse sociale media (op tijd) zijn te traceren binnen de snelheid en de vluchtigheid van het hedendaagse internetverkeer. Desalniettemin laat volgens experts alle activiteit op internet in principe zijn sporen na. Dat beseft niet iedereen (niet alleen beginnende jonge delinquenten of risicjongeren met een verstandelijke beperking). Hoe gemakkelijk bepaalde sporen (berichten, beelden en geluidsfragmenten) zijn te traceren is ‘device’-afhankelijk: het ene spoor wordt achtergelaten met een Blackberry en een ander spoor via een iPhone of Samsung Galaxy.

Het volgen van activiteiten van bekende risicjongeren op sociale media kan helpen om hun groepsverbanden of netwerk in kaart te brengen (en onbekende potentiële risicjongeren te identificeren) en ook om hun aanwezigheid op locaties te bepalen (zoals nu onder meer ook gebeurt in de Amsterdamse Aanpak Top600). Tegenwoordig zijn verschillende hulpmiddelen beschikbaar die berichten en profielen op sociale media volgen en ordenen (zoals Mentionmapp, Spiggler en Tweetgrid). Op zichzelf bieden deze activiteiten echter onvoldoende informatie gezien de eerder genoemde beperkingen van deze gegevens.

De informatie moet dan ook worden vergeleken op overeenkomsten met de daadwerkelijk activiteiten en contacten van deze jongeren 'offline'. Daarbij moet in het bijzonder aandacht uitgaan naar *sociale omgeving* (kennen de jongeren elkaar ook via familie, woonbuurt, school, werkplek, buurthuis, sportclub of jeugdvereniging), *verborgen sociale contacten* (betrokkenen die geen deel uitmaken van het verkeer via sociale media) en een mogelijk *andere betekenis van berichten en contacten* buiten sociale media (personen die een hechte band lijken hebben op internet en daar veel communiceren, kunnen niet of nauwelijks contact hebben in werkelijkheid en geen relatie onderhouden binnen een wezenlijk problematisch groepsverband).

4.2 Preventie

Zowel aan het begin als aan het einde van de discussie is door experts de opmerking gemaakt dat in de deelonderwerpen van deze Denktank, wellicht te sterk de nadruk is gelegd op sociale media als een 'problematisch' terrein met betrekking tot overlast en jeugdcriminaliteit. Eerder is door criminologen al gewezen op het toegenomen gebruik van 'smartphones' onder de jeugd als potentiële verklaring voor een daling in overlast en criminaliteit. Door 'digitaal rondhangen' zouden ze minder behoefte en gelegenheid hebben om delicten te plegen.⁴ Los van die hypothese zou het volgens de experts zinnig zijn vooral te onderzoeken hoe sociale media een rol kunnen spelen in het ontwikkelen van zinvolle *interventies*.

Daarbij kan men een voorbeeld nemen aan de wijze waarop jeugd zelf al zeer actief is op het gebied van jongerenplatforms, participatieprojecten en lokale initiatieven. Intelligente en betrokken jongeren organiseren op deze manier zelf diverse activiteiten, debatteren over gevoelige onderwerpen en geven elkaar adviezen waarbij ze veel gebruik maken van diverse sociale media. Zo worden problemen en oplossingen door jeugd onderling besproken en wordt informele zorg- of hulpverlening aangeboden vanuit de eigen 'virtuele' gemeenschap (van onderop en van binnenuit). Het is zaak dergelijke vruchtbare activiteiten op sociale media in kaart te brengen en op waarde in te schatten, waarbij het van belang is dat de overheid deze initiatieven vooral ondersteunt en niet zozeer zelf probeert te sturen.

Ook in de reguliere zorg- en hulpverlening wordt sociale media gezien als een terrein dat nieuwe mogelijkheden biedt voor verbetering van het aanbod. Niet alleen is het makkelijk om via sociale media (potentiële) cliënten en hun familie te benaderen en contact te onderhouden (vooral via de gratis berichtgeving als Ping en Whatsapp). Ook bieden sociale media de mogelijkheid om hun gedrag te monitoren door (onwenselijke) activiteiten, sociale contacten of locaties te volgen. In de behandeling van risicojeugd kan gebruik van sociale media drempels verlagen en voortgang in het proces van gedragsverandering beter in de gaten worden gehouden.

⁴ 'De smartphone als criminaliteitspreventie.' In: NRC Handelsblad, 15 maart 2013.

5. Slotopmerking

De opbrengsten van de eerste Denktank worden afgesloten met een korte opmerking. Niet alle van tevoren bedachte vragen zijn behandeld en gedurende het gesprek zijn nieuwe vragen opgeworpen. In ieder geval is duidelijk geworden dat sociale media een belangrijk thema is met betrekking tot risicojeugd en problematische jeugdgroepen, vooral vanwege de centrale plaats die deze vorm van *communicatie* en *identiteitsvorming* heeft ingenomen in het leven van de hedendaagse jeugd.

Meer kennis is echter vereist. Daarvoor zal eerst een *visie* en *strategie* moeten worden ontwikkeld over hoe tegen dit onderwerp wordt aangekeken, in het bijzonder binnen het Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Daarbij is onder meer van belang criteria op te stellen over hoe informatie kan worden verzameld, geïnterpreteerd, gevalideerd, verwerkt en teruggekoppeld aan ketenpartners in de integrale aanpak van overlast en jeugdcriminaliteit. Mogelijk is daarvoor meer training en opleiding van professionals nodig (met up-to-date kennis van gebruik en ontwikkeling van sociale media door jeugd, de betekenis van gegevens en ook het veranderende taalgebruik). Ten slotte is het van belang meer aandacht te besteden aan de *positieve* kanten van het gebruik van sociale media door jeugd en de rol die dit kan spelen in de preventie die noodzakelijk is. Zoals gezegd moet daarbij worden onderzocht welke positieve eigen krachten nu al werkzaam zijn onder de jongeren zelf en is het zaak deze ontwikkelingen vooral te ondersteunen (en niet te veel te sturen).

6. Het Jongerenpanel

De bovenstaande uitkomsten van de Denktank zijn voorgelegd aan een Jongerenpanel bestaande uit leerlingen van twee middelbare schoolklassen (St. Aloysius College te Hilversum, HAVO-VMBO) en een groep jongeren die bekend is met het straatleven van risicojeugd in Amsterdam (het Jeugd Preventie Team van Stichting Connect). De jongeren zijn het in grote lijnen eens met de stellingen die voortkomen uit de Denktank (zie bijlage), maar brengen een aantal nuances aan en voegen enkele inzichten toe. Deze nuances en inzichten worden hieronder beschreven. De uitkomsten van de Denktank die de jongeren volledig bevestigen, worden hieronder niet ten overvloede herhaald.

6.1 Nuances en inzichten virtuele pleegomgeving

Sociale media als *virtuele pleegomgeving* moet volgens de jongeren nadrukkelijk in relatie worden gebracht met het intelligentieniveau van de daders en hun leeftijd (ervaring met negatieve gevolgen). Minder slimme delinquente jongeren of erg jonge daders (op zoek naar status) zouden wellicht eerder gebruik maken van sociale media in relatie tot hun criminele activiteiten dan slimmere en meer ervaren daders. De sociale media die jongeren gebruiken (o.a. in relatie tot delinquent gedrag) breiden zich steeds verder uit. Populaire vormen die nog niet door de Denktank zijn benoemd, zijn gratis diensten via internetverbinding: Facetime, Instagram, Viber en Voxer. Verder merken de jongeren op dat het merk telefoon op zich ook een belangrijk statussymbool is, waarbij de duurdere iPhone op dit moment de voorkeur geniet boven de Samsung Galaxy.

Heling vindt volgens de jongeren eerder face-to-face plaats dan via sociale media. Wel worden sociale media gebruikt om af te spreken (ook om vervolgens op pad te gaan om bijvoorbeeld in te breken) of om met een vorm van codetaal te laten weten wat de aard van de transactie zal zijn (dit geldt tevens voor drugshandel). Als een dienst het toelaat wordt soms iets explicieter gecommuniceerd over de aard van een transactie (zoals bij groepsgesprekken in Whatsapp). Ook is het voor delinquente jongeren mogelijk om hun prepaid SIM-kaarten op een niet-bestaand nummer om te zetten, waardoor een telefoonnummer in zo'n groepsgesprek niet gemakkelijk is te herleiden op de dader.

Op sociale media wordt inderdaad veelvuldig opgeschept over stoer of delinquent gedrag. De nuances van de jongeren lopen op dit punt echter uiteen. Sommige jongeren verwachten dat ook de oudere stoere jongens hun reputatie via deze weg zullen blijven bevestigen om hun territorium te verdedigen of andere belangen te bewaken. Andere jongeren suggereren echter dat de meer doorgewinterde (en slimmere) delinquente jongeren dit juist niet meer zullen doen. Zij hebben als het goed is geleerd van de risico's die dit gedrag met zich meebrengt (de aandacht van wijkagenten en recherche op zichzelf blijven vestigen) en zij hebben dit gedrag niet meer nodig omdat hun reputatie al is gevestigd en ook wordt beheerst in de gemeenschap waar die ertoe doet voor hun delinquente praktijken. Ook zijn deze delinquente jongeren zich meer bewust van ontwikkelingen binnen politie en justitie die de pakkans aanzienlijk vergroten, zoals het oprichten van Sociale Media Teams (SMT's).

6.2 Nuances en inzichten virtueel onderzoeksterrein

Wat betreft sociale media als *virtueel onderzoeksterrein* zijn de jongeren het er over eens dat het niet goed mogelijk is om de inhoud van berichten op waarde te schatten zonder extra kennis (van de straattaal, de individuen en de groep, buurt of school waartoe ze zich verhouden). Ook doen jongeren zich soms expres anders voor op internet dan hoe zij in het echt zijn (wilder of juist rustiger). Vooral 'kleine jongens' zouden meer blaffen dan bijten en hoofdzakelijk veel 'onzin' plaatsen. Een nieuw inzicht dat de jongeren naar voren brengen is dat de meisjes veel actiever zijn in zaken als pesten, ruziën en dreigen op sociale media, dan de jongens. Zij worden gekenmerkt als 'gemener' en 'emotioneler'. Ze zouden in dat opzicht ook 'dommer' omgaan met sociale media omdat veel van hun dreigementen op sociale media worden vastgelegd (soms als 'screenshot' van een beeldscherm) en als bewijslast kunnen dienen na een vermeende mishandeling.

6.3 Nuances en inzichten virtuele aanpak

De jongeren verwachten over het algemeen niet veel van een *virtuele aanpak* van risicojeugd in termen van zorg- en hulpaanbod (preventie). Het zou sterk persoonsafhankelijk zijn in hoeverre iemand van een dergelijke dienst gebruik zou willen maken. Wellicht zou zo'n dienst wel uitkomst bieden voor vereenzaamde individuen of jongeren die grote moeite hebben met sociaal contact in 'real life'. Maar de jongeren uit het Jongerenpanel voeren hun persoonlijke gesprekken over problemen en zaken die gevoelig liggen liever met een mens van vlees en bloed. Niet alleen omdat zijn dan meer vertrouwen en betrokkenheid ervaren, maar ook omdat ze denken dat er risico's zijn verbonden aan problematiek delen via internet: het kan openbaar worden gemaakt en veel jongeren geloven niet in anonimiteit op het internet. Een uitzondering hierop zijn de berichten op sociale media tussen jongeren onderling in de sfeer van het elkaar versieren: op internet durven jongeren elkaar eerder te benaderen met een versierpoging en ook verder te gaan in het maken van gevoelige (seksueel getinte) opmerkingen of het sturen van (naakt)foto's.

7. Literatuur

Commissie 'Project X' Haren (2013) *Twee werelden. You only live once*. Den Haag/Haren: Ministerie van Veiligheid en Justitie/Gemeente Haren

Densley, J. (2013) 'Gangs, media and technology.' In: J. Densley, *How gangs work. An ethnography of youth violence*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Johannink, R.H., I. Gorissen & N.K. van As (2013) *Sociale media: factor van invloed op onrustsituaties?* Apeldoorn: Politie & Wetenschap

Pyrooz, D.C., Decker S.H. & R.K. Moule jr. (2013) 'Criminal and routine activities in online settings. Gangs, offenders and the internet.' In: *Justice Quarterly*, (18 maart 2013, internet)

Roks, R.A. (2012) '@Malinowski heb je ping?' In: *Kwalon* 17 (3): p. 34-42

Bijlage

De Denktank: Sociale media en problematische jeugdgroepen

Actieprogramma Risicojeugd en Jeugdgroepen en de Denktank

Volgens recente statistieken van het Ministerie van Veiligheid en Justitie (WODC) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) daalt de geregistreeerde criminaliteit en neemt het gevoel van veiligheid toe onder Nederlandse burgers. Toch blijft de signalering en aanpak van *overlastgevende* en *criminele jeugdgroepen* in 2013 nog steeds een prioriteit in het landelijke en lokale veiligheidsbeleid. De negatieve impact van dit soort groepen op de samenleving is groot. Het Ministerie van Veiligheid en Justitie pakt de problematiek aan met een speciaal Actieprogramma Problematische Jeugdgroepen. De resultaten van de groepsaanpak van de afgelopen jaren worden in 2013 gepresenteerd in een rapport van het WODC.

Een van de stappen in de verdere ontwikkeling van deze aanpak is het oprichten van een Denktank. De Denktank heeft als doel om maximaal vier keer per jaar een aantal specifieke thema's (vraagstukken) te behandelen ten aanzien van overlast en criminaliteit van problematische jeugdgroepen. De thema's worden steeds aangedragen door het Ministerie van Veiligheid en Justitie. De uiteindelijke opbrengst van de Denktank is een advies dat wordt aangeboden aan het Ministerie. Het Ministerie handelt naar dit advies (afhankelijk van mogelijkheden en politieke gevoeligheden) en bericht hierover terug aan de Denktank. Ook wordt het advies in een nader te bepalen vorm verwerkt in een kenniscentrum als 'open resource'.

De opzet van de Denktank

De Denktank bestaat uit een ronde tafel met 9 stoelen die worden bezet door een voorzitter, een vertegenwoordiger van het Actieprogramma en 7 uitmuntende experts ten aanzien van essentiële aspecten van risicojeugd: persoonlijke risicofactoren (lichaam en geest), problematische thuissituaties, persoonlijke ontwikkeling van kinderen tot jongvolwassenen, opgroeien op straat in achterstandsbuurt, groepsdruk en overlast en criminaliteit, jeugd-detentie en recidive, de effecten van (positieve) rolmodellen, kansen en knelpunten in onderwijs en arbeid, verantwoorde vrijetijdsbesteding, voeding en lichaamsbeweging, seksualiteit en drugsgebruik, en de hedendaagse invloed van (sociale) media. De eerste bijeenkomst zal hoogstwaarschijnlijk dit laatste thema behandelen: de relatie tussen de ontwikkelingen in sociale media en problematische jeugdgroepen.

De leden van de Denktank zijn geselecteerd op basis van de *kwaliteit* en *diversiteit* qua expertise. Onderdeel van die kwaliteit is dat de experts hun persoonlijke passie voor het werk uitdragen en niet in de eerste plaats belangen behartigen van (politieke) partijen, organisaties of instellingen (achterliggende belangen). Tevens gaat de voorkeur uit naar dwarsdenkers (dus niet dwarsliggers): experts die 'out of the box' kunnen denken en niet bang zijn om met naam en toenaam te benoemen wat er mis gaat in de uitvoering van hun werkzaamheden (tussen organisaties, binnen organisaties en met betrekking tot menselijke tekortkomingen).

De experts kunnen wetenschappers zijn (op het gebied van de sociologie, criminologie, psychologie, psychiatrie of pedagogiek), maar het merendeel van de stoelen wordt bezet door experts uit de praktijk (jongerenwerkers, jeugdhulpverleners, wijkagenten of rolmodellen). Zeven stoelen kennen een vaste bezetting, twee stoelen worden per bijeenkomst gevuld door experts die er het meeste toe doen afhankelijk van het thema (vraagstuk) dat is aangedragen door het Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Van de deelnemers van de Denktank wordt gevraagd twee uur vrij te maken voor de inhoudelijke bijeenkomst en aansluitend een gezamenlijke maaltijd nuttigen. Voor hun tijd en inzet aan de ronde tafel zullen de deelnemers geen financiële vergoeding ontvangen (ook de voorzitter/organisator niet). Wel worden reiskosten vergoed en wordt voor een blijk van waardering gezorgd in de vorm van een bijzondere maaltijd. Deelname aan de Denktank is hoofdzakelijk een erebaan: de persoonlijke bevrediging van de deelnemers ligt in de waardering van hun bijzondere expertise en erkenning voor hun directe, dienstbare bijdrage aan het Nederlandse beleid op hun werk- en ervaringsgebied. De voorzitter van de Denktank zal de organisatie, de rapportage van de bijeenkomst en overige werkzaamheden rondom de Denktank, op zich nemen. Uiteraard worden de uitkomsten en de voortgang van de Denktank teruggekoppeld aan de deelnemers.

Het Jongerenpanel

De uitkomsten van de (volwassen) Denktank worden vervolgens besproken in een *Jongerenpanel* dat bestaat uit leerlingen van 2 middelbare schoolklassen (HAVO-VMBO) en een groep jongeren die bekend is met het straatleven van risicojeugd. De op- en aanmerkingen van deze jongeren worden van belang geacht omdat zij dichtbij de doelgroep staan of daar zelf deel van hebben uitgemaakt. Op deze manier wordt een extra controle toegepast op de bevindingen van de Denktank. De leden van de Denktank hebben dankzij hun expertise weliswaar unieke kennis van deze problematiek en zijn vaak werkzaam in de leefwereld van de jongeren, maar ze kijken daar wel door de bril van een volwassene naar. Het Jongerenpanel moet functioneren als een soort ‘Eerste Kamer’ die de opbrengsten van de Denktank verder aanscherpt met controle en commentaar. Op die manier wordt mogelijk ook een aantal nieuwe inzichten vergaard over hoe een probleemgerichte analyse en aanpak van het besproken thema worden ontvangen door de doelgroep.

Om de uitkomsten van de Denktank te bespreken met het Jongerenpanel wordt het oorspronkelijke verslag bewerkt tot 10 stellingen. Deze stellingen moeten de kern bevatten van hoe de experts van de Denktank tegen het vraagstuk aankijken. De jongeren wordt vervolgens gevraagd of zij het eens zijn met de stelling en welke kanttekeningen zij daarbij zouden willen plaatsen. Deze reacties worden genoteerd en verwerkt in het eindverslag van de Denktank.

De stellingen uit de eerste Denktank over ‘Sociale media en problematische jeugdgroepen’ zijn inmiddels voorgelegd aan het Jongerenpanel. De begeleidende tekst en stellingen die hiervoor zijn gebruikt is hieronder toegevoegd als bijlage.

Het Jongerenpanel

Denktank I: Sociale media en problematische jeugdgroepen

Inleiding

Door een aantal mensen die werken met risicojeugd en jeugdgroepen is gesproken over het gebruik van sociale media door jongeren met betrekking tot overlast en criminaliteit. Er is gesproken over sociale media (whatsapp, ping, facebook, sms, email etc.) als iets wat helpt bij overlast veroorzaken of het plegen van criminaliteit. Ook is gesproken over sociale media als iets wat helpt om meer te leren over het overlastgevende en criminele gedrag van jongeren. Ten slotte is gesproken over sociale media als iets wat kan helpen om overlast van jongeren te verminderen en jeugdcriminaliteit te bestrijden. Uit deze discussie zijn een aantal stellingen voortgekomen waar we graag jullie reactie op zouden willen hebben (eens/oneens/ja, maar...)

Stellingen

1. Jongeren die zich op een verschillend niveau – beginners, gevorderden en doorgewinterde criminelen – bezig houden met verkeerde zaken (ernstige overlast en criminaliteit) gebruiken sociale media op een verschillende manier. Beginners nemen risico's en zijn dom bezig, echte 'gangsters' kennen de risico's en pakken het slimmer aan.
2. Jongeren gebruiken sociale media om elkaar op te roepen om steun te krijgen bij een conflict of zelfs om te rellen.
3. Jongeren gebruiken sociale media voor criminaliteit (heling, drugshandel of informatie voor diefstal en inbraak).
4. Jongeren gebruiken sociale media om op te scheppen over hun stoere of slechte gedrag.
5. Jonge 'stoere' jongeren gebruiken sociale media vaker om zich groter voor te doen dan ze zijn, oudere 'stoere' jongeren met een 'naam' (reputatie) hebben dat minder nodig.
6. Op sociale media kunnen jongeren zich een stuk meer 'gangster' voordoen dan ze in werkelijkheid zijn. Je moet niet alleen hun 'straattaal' maar ook hun echte positie op straat (in de buurt en op school) kennen, om een inschatting te maken van wat een bericht betekent (blaffen of bijten) en voor soort jongere de afzender is (wannabe of echte gangster).
7. Door slim gebruik te maken van sociale media zou de politie veel meer te weten kunnen komen over overlast en criminaliteit van problematische jeugdgroepen.
8. Mensen die als werk hebben om jongeren met problemen te helpen kunnen die jongeren gemakkelijker bereiken en volgen via sociale media, dan op de ouderwetse manier (bellen en afspraken maken).
9. Op sociale media is het makkelijker om vrienden te maken dan in het echt en heb je sneller of vaker contact met vrienden.
10. Op sociale media durf ik moeilijke onderwerpen (waar ik me voor schaam) of problemen sneller te bespreken dan ik anders zou doen.

Extra vragen voor discussie

- Wat voor sociale media zijn nu populair onder jongeren en welke specifiek onder risicojeugd?
- Gebruiken meisjes sociale media anders dan jongens?
- Willen jullie nog iets kwijt over dit onderwerp wat niet ter sprake is gekomen?

Ministerie van Veiligheid en Justitie

Dit is een uitgave van:

Ministerie van Veiligheid en Justitie
Postbus 20301 | 2511 DP Den Haag
www.rijksoverheid.nl/venj

November 2013 | Publicatienr: J-21736